

DİONYSCS DİNİ VE TRAGEDIA

Zafer Taşlıklioğlu

Yunan dininin en mühim tanrılarında biri olan Dionysos'u, fikir ve san'at bakımından Avrupa medeniyetine en çok tesiri dokunmuş tanrı olarak kabul etmemiz icab eder. Hayatı çok karışık ve mübhem olan bu tanrıyı, bazı din tarihçileri bir tek ulûhiyet olarak değil, bir kaç ulûhiyetin birleşimi şeklinde görmek isterler. Meselâ, Mısır'da Dionysos diye bir tanrının mevcudiyeti bilindiği gibi, Beothia, Girit ve Thrakia başka başka Dionysos'lara sahib bulunuyorlardı. Bununla beraber, bütün tanrıların hayatlarında rastlanan, tasavvur edildikleri yerle ilgili hususiyetlere rağmen, tam mânasiyle orijinal bir şahsiyete sahib bu Dionysos kültürünün, Dionysos'a has olan bir nev'i serhoşlukla karışık dinî heyecanı haiz başka bir karakter taşıdığını kabul etmemiz lâzımdır.

Herodotos, bu tanrıyı Yunan Pantheon'una en son dahil olmuş tanrı olarak gösterir¹. Hattâ, Homeros'un tanrılar âleminde de bu tanrı, ikinci plânda yer almış olarak görünür². Nitekim Homeros destanlarında Troia savaşları münasebetiyle, adam öldürücülüğü ile ma'ruf, vahşi Thrak Kralı Lykurgos'un, Dionysos'un mukaddes Nysa dağındaki süt ninelerinin takibi anlatılırken ve ancak asıl metne sonradan idhal edilmiş bulunan kısımlarda Dionysos yalnız bir kaç kerre zikredilir. Burada bu çocuk-tanrının, Lykurgos'un korkunç takibatından kurtulmak için, kendisini denizin dalgaları arasına nasıl attığını ve sonra Thetis'in himayesine girişini müteakib, bilhassa, babası Zeus'un, onun zalim Kral Lykurgos'tan, intikamını, Lykurgos'un gözle-

¹ *Historia*, II, 145; M. Collignon, *Mythologie figurée de la Grèce*, Paris 1907, s. 250.

² W. Smith, *Dictionnaire classique de Biographie, Mythologie et Géographie anciennes*, (N. Theil'in fr. terc.) Paris 1884, s. 238.

rini oymak suretile nasıl almış olduğunu zevkle okuruz³. Böylece, her ne kadar bu Dionysos Yunan Mythologia'sının bir aslı unsuru gibi görünüyorsa da muhakkak ki, bu tanrı, bu memleket dışardan gelmiştir. Fakat hangi memlekettendir? Bu hususta muhtelif mutâlâalar yürütülmüş ve en son tedkikler bunu aydınlatmış bulunmaktadır. M. ö. 1200 senelerinden itibaren bazı Thrak kabileleri Boğazlar yolu ile Anadolu'ya gelip yerleşmiş idiler. Bu kabilelerden en mühimleri Phrygia'lularla, Lydia'lılardır. Bunlardan Phrygia'luların, kışı uykuda geçiren bir tanrıya tapdiklarını biliyoruz⁴.

Bir tabiat tanrısı olan bu tanrı onlara göre, kış mevsimini uykuda geçirdikten sonra, baharla uyanırdı; halk onun bu uyanışını ve sonbaharda tekrar ölüşünü dinî bir şenlik olarak tes'id etmeği âdet edinmişti. Yâni onların nazarında, yaşayan tanrı, tabiat gibi, sonbaharda ölmekte, ilkbahar gelince tekrar doğmaktadır. Çok cazib olan bu dinî telâkkî az sonra, Anadolu'da, Phrygia'luların komşularına da geçmiş ve bilhassa, Lydia'lılar da onlar gibi tanrıların ölüş ve doğuşunu dinî merasimlerle kutlamağa başlamışlardır. Sardes şehrinde Amerikalıların yapmış oldukları kazılar neticesinde Dionysos'un Lydce isminin Bakkhos olduğu tesbit edilmiş ve bu isim altında bilhassa, Dionysos, Yunanistan'da ve diğer memleketlerde şarab tanrısı olarak görünmüştür⁵.

Dionysos'un Yunanistan'a, Anadolu'dan geçmiş olduğunu Euripides de *Bacchae*'lar adlı eserinde mevzu'ubahs etmiştir; şâir-orada, Dionysos'un Lydia'dan ve Phrygia'dan gelmiş olduğunu söyler⁶. Anadolu'dan Yunanistan'a geçen Dionysos dini, uzun müddet yaşamış olduğu Anadolu'da şübhesiz bir takım emareler bırakmıştır. Bu bakımdan, Dionysos dini'nin tesirlerini bugün dahi bu memleketde bulmak imkân dahilindedir⁷. Keyfiyet böyle

³ Homeros, *Ilias*, VI, 130 vd.; Euripides, *Antigone*, 955.

⁴ O. E. Briem, *Les sociétés secrètes de mystères*, Paris 1941, s. 248-249.

⁵ Diodorus Siculus, *Bibliotheca Historica*, IV, 1; O. E. Briem, *aynı eser*, göst. yer; L. Gernet ve A. Boulanger, *Le Génie grec dans la religion*, Paris 1932 s. 119.

⁶ Euripides, *Bacchae*, 13-15, 82, 461, 464, 580; Krş. Strabon, *Geographica*, X, 469-470.

⁷ Pierre Lavedan, *Dictionnaire illustrée de la mythologie et des antiquités grecques et romaines*, Paris 1931, s. 338.

olunca, Dionysos, bir Yunan tanrısı sayılmamalıdır. Ve esasen Yunan tanrıları meyanına da sonradan idhal edilmiştir; hattâ onlar arasında en son gelenidir⁸.

Bununla beraber Dionysos'un Phrygia'dan geldiğini söyleyenlerin sayısı da az değildir. Meşhur Tragedia şâiri Euripides, bu tanrının Lydia vadilerinden ve Phrygia ovalarından Yunan topraklarına geçmiş olduğunu terennüm eder⁹.

Herodotos, Dionysos'u bir Thrak tanrısı olarak tanır ve onun, tabiatın mümessili, yerden fıskıran nebata hayat ve ruh veren bir tanrı olduğunu hikâye eder¹⁰. Homeros ise onun, Nympha'ların salladığı bir beşiğin içinde, dağlardan kopub gelen sel ve derelerin gürültüleri arasında, ovalara indiğini, ve daha ziyade ormanlık yerleri, sarmaşıklarla süslü meşelikleri tercih ettiğini söylemektedir¹¹. O vadilere indikten sonra, yalnız ormanların, kır nebatlarının tanrısı olmakla kalmamış, ziraatın, insanlara gıda olan hububatın da hâmisî¹², sapanın da mucidi sayılmıştır¹³.

Thrakia'nın bir limanı olan Maroneia şehri, homerik devir kahramanlarının bir erzak anbarı ve şarab deposu olduğu bilindiğine göre¹⁴, Dionysos'un buradaki ehemmiyetini takdir etmek imkânsızdır. İşte bu bakımdandır ki, Maroneia'nın Avrupa ile Asya arasındaki ilk ve korkunç mücadeleye sahne olan Troia toprakları sakinlerince bir mukaddes mevki' sayılmış olması kuvvetle muhtemeldir. Maamafih destan şâiri Homeros, Dionysos'un hiç bir zaman şarab tanrısı olduğunu söylememiştir. Fakat bir Thrak şehri olan Maroneia'nın üzümü ve şarabiyle ünlü olduğundan hayranlıkla bahsetmiş olması dikkate şayan bir mes'ele teşkil edebilir.

Nitekim bu şehrin, Homeros tarafından, Dionysos'un torunu Maron'un ikaamet yeri olduğunun belirtilmiş bulunması¹⁵, bu

⁸ Herodotos, göst. yer; M. Collignon, *aynı eser*, göst. yer.

⁹ *Bacchae*, göst. yer.

¹⁰ Herodotos, VII, 111.

¹¹ Homeros, *Ilias*, VI, 132.

¹² Aristoteles, *De Mirabilibus Auscultandis*, 122.

¹³ Diodorus Siculus, IV, 4.

¹⁴ Homeros, *Odysssea*, IX, 197.

¹⁵ Homeros, *Odysssea*, IX, 197.

limanın mükaddes bir mahiyet taşımasına delâlet eder. Bu şehirde, bilhassa kadınlar, mühim rol oynamakta idiler. Bütün varlıklarını tanrılarına hasretmiş olan Maroneia kadınları, gecelerin karanlıkları içinde, ellerinde meş'aleler, âhenksiz ve düzensiz bir şekilde, dağlara, tepelere tırmanır, hayallerini kaplamış olan Dionysos'a bir an önce kavuşmak için bitâb düşünceye kadar onun peşinden giderlerdi¹⁶.

Dionysos kültünün, Thrakia'dan civar memleketlere, yâni bir taraftan Phrygia'ya, diğer taraftan Yunanistana geçişi, bilâhare buralarda türlü efsânelerin meydana gelmesine yol açmıştır. Şüphesiz bu mythos'ların bir kısmı mantıkî, bir kısmı ise ancak bir muhayyile oyunundan ibaret bulunmaktadır.

Dionysos kültünün Yunanistana geçişinin kat'i tarihinin tesbitine imkân görülmemektedir. Ba'zı modern müellifler, bu tarihî, Yunanistana, asmanın giriş zamanına rastlatmak istemektedirler¹⁷. Şimalden, Balkanlardan inen Dor istilâlarının devamlı tazyikleri karşısında, gerek Boğazlar yolu ile Anadolu'nun garbhavalisine, gerekse Yunan yarımadasının aşağı kısımlarına, Thesalia ve Beothia'ya sızmış olan ba'zı Thrak kabileleri vasıtasıyla, Dionysos kültünün de adı geçen iki komşu kıt'aya girdiğini kabul etmek yerinde olur. Bu takdirde bu kültü ilk benimseyenlerin, Anadolu'da Phryg'ler, Yunanistan'da ise Orkhomenos kralı Minyas'ın evlâdları olduğu söylenebilir. Hattâ, Minyas'ın kızlarının, Dionysos şerefine yapılan şenliklerde kendilerinden geçercesine mest oldukları bir sırada, kucaklarındaki yavrularını bile tanrı Dionysos'a kurban ettikleri kaydedilmiştir¹⁸.

Thesalia'dan Beothia'ya inen Minyas âilesi mensublarının Dionysos kültünü de bu memlekete soktuklarına muhakkak gözle bakıldığına göre, Thebai'nin, Dionysos etrafında teşekkül eden bütün mythos'ların bir beşiği hâline geldiğini söylemek mümkündür. Nitekim, Thebai'da, Kadmos'un etrafında teşekkül

¹⁶ Euripides, *aynı eser*, 135-164, 279-286; Ovidius, *Metamorphoses*, IV, 1 vd.; Diodorus Siculus, IV, 3-4; L. Gernet ve A. Boulanger, *aynı eser*, s. 112-113; P. Lavedan, *aynı eser*, göst. yer.

¹⁷ P. Lavedan, *aynı eser*, s. 336.

¹⁸ Plutarkhos, *Questions Graecae*, 38; A. Aymard ve J. Auboyer, *L'Orient et la Grèce antique*, Paris 1953, s. 342-343.

eden muazzam Dionysos Mythos'u bu şekilde meydana gelmiş değil midir¹⁹?

Dionysos âyinleri hakikaten ruhî bir karakter taşırlar. Bu dine sâlik olanlar tanrıya ulaşmak için, davul ve trampet sesleri, flüt nağmeleri arasında kendilerini ölçsüz bir sarhoşluğa terk ederlerdi. Bu delice hareketler, sokaklara, kırlara dökülüşler, dinî mânada tanrı Dionysos'a bir nevi ibâdet sayılırdı. Bu türlü ibâdetlerin çeşitli tezahüratını Euripides'in *Bacchae*'lar adlı piyesinde görebiliyoruz²⁰. Hattâ Delphoi'da, Dionysos'un sütnineliği vazifesini gördüğü tasavvur edilen râhibelerin de aynı dinî âyinleri yaptıkları ma'lûmumuzdur; bu râhibeler, Parnassos dağı sırtlarında, delice danslar ederek, dönmeler, dövünmeler ve baş sallamalarıyla kendilerinden geçerek tanrı Dionysos'un doğuşunu ve ölüşünü tes'id ederler, ona yaranmağa, ona ulaşmağa çalışırlardı²¹. O kadar ileri giderlerdi ki, en çok sevdikleri çocuklarını bile, bu şu'ursuzca yapılan âyinlerde, parçalayıp etini yemekten dahi çekinmezlerdi; Orpheus, Pentheus, Lykurgos gibi şahsiyetler, hep bu türlü vahşet ve çılgınlıkların kurbanları olmuşlardır²².

İbtidai şeklinde, Dionysos dininde insan eti yemek, dinî merasimin an'anesine uygun bir şeydi; zira, tanrıya ulaşmak, ancak tanrının etinden bir parça yemekle mümkün olurdu. Şöyleki tanrı el ile tutulup, gözle görülür bir varlık olarak tasavvur edilerek, insan, hayvan veya nebat şeklinde temsil edilir. Sonra delice dansların, içilen şarabın tesiriyle şu'urunu kaybedip mest olan Menad'lar ve Thriad'lar, yâni Dionysos rahibeleri tanrı adettikleri mahlûku, meselâ, ilk zamanlarda insan, sonraları da bir teke, boğa veya bir geyiği kurban ederek, etini müminler arasında paylaştırdıktan sonra yerler, ve böylece kendilerini, tanrı Bakkhos'un kuvvet ve kudretine erişmiş sayarlardı²³.

Bu dinî merasimin başka bir şekli daha vardı. Burada, tan-

¹⁹ Herodotos, II, 48-49.

²⁰ Euripides, *aynı eser*, 135-164 vd.; Ovidius, *aynı eser*, IV, göst. yer; Diodorus Siculus, IV, 3.

²¹ Pausanias, *Descriptio Graeciae*, X, 4, 3; 6, 4; Diodorus Siculus, göst. yer.

²² Ovidius, *aynı eser*, III, 513 vd.; Diodorus Siculus, göst. yer; Euripides, *Bacchae*, 1042 vd.

²³ Plutarkhos, *aynı eser*, 88; Krş. Cahit Tanyol, *Örf ve Adetler Sosyolojist bakımından San'at ve Ahlak*, İstanbul 1954, s. 191.

rının temsilcisi, canlı mahlûk değil, bir nebat idi. Bu türlü dini merasimleri, bilhassa zira'at memleketlerinde görmek mümkündür. Mevsimlerin birbirini takib etmesi, sonbaharın yerine kışın, kışın yerine baharın kaim olması, eski zaman halkı arasında muazzam bir hâdise olarak karşılanırdı. Attis, Oziris, Persephone ve Dionysos efsâneleri böyle doğmuş ve birbirleriyle idantifiye edilmiştir²⁴. Meselâ, Dionysos, bidayette tıpkı Yunanistanda Demeter, Girit'de Rhea yahut Anadolu'da Kybele gibi telâkki edilmekte idi. Toprağın, nebatların tanrısı diye tanıyordu, ve Demeter'e benzetiliyordu. Türlü istihaleler geçiren şarab ve buğday başağında birinin bir tanrısı, ötekisinin diğer bir tanrısı temsil ettiği tasavvur ediliyor, yani Dionysos ile Demeter arasında bir münasebet tesis edilerek, ikisinin kültleri beyinde bir tefrik yapılmıyordu²⁵.

Dionysos'un Perseus taraftan öldürülüp cehennemde bulunan annesi Semele'nin yanına inmesi ve sonra tekrar cümbüş ve eğlencelerle, davul ve trampet sesleri, flüt nağmeleri arasında bu dünyaya dönmesi şeklinde izah edildi²⁶. Bu dünyaya geliş halini her yıl dini merasimlerle kutlamağa doğru gidildi; ve bu merasimlerden Dionysos âyin ve şenlikleri doğdu²⁷.

Bu Dionysos âyin ve şenliklerini, Dithyrambos adını taşıyan iki mısradan ibaret bir nevi' şiir okuyarak tes'id etmek âdet idi²⁸. Bu şiirin Dionysos'a has bir şiir nevi olduğu Dithyrambos'un kelime mânasından da istihraç edilebilir. Dithyrambos kelimesi her ne kadar mahiyeti itibariyle mübhem ise de, onun, Dionysos ile olan alâkasını biraz olsun, tebarüz ettirmek bakımından, şu aşağıdaki tahlili yapmamız faydalı olur kanaatindeyim:

διθύραμβος > δίς = «iki defa», διθύρα = «iki kapı» dan dünyaya gelmiş, yahut Δι: (Zeus)'tan, Zeus kapısından bu dünyaya çıkmış,

²⁴ H. Grailot, *Culte de la mère des dieux*, Paris 1912, s. 12-15, 20, 44-45; C. Tanyol, *aynı eser*, s. 190.

²⁵ Diodorus Siculus, IV, 3; O. E. Briem, *aynı eser*, s. 249; A. Aymard ve J. Avboyer, *aynı eser*, s. 345-346; C. Tanyol, *aynı eser*, s. 190-191; P. Foucart, *Culte de Dionysos en Attique*, Paris 1904, s. 85-87.

²⁶ Hyginus, *Fabulae*, 167, 169.

²⁷ *Hymnus Homericus ad Dionysum*, 26, 5-10; Ovidius, *aynı eser*, III, 581 vd.

²⁸ Krşl. Platon, *Leges* 700B: καὶ ἄλλο, Διονύσου γένεσις, οἷμα, διθύραμβος λεγόμενος.

mülâhazaları eskiler arasında oldukça iyi rağbet görmüş ise de²⁹, bu kelime, mahiyeti itibarile, grekçeye yabancı kaldığından, burada, onun sadece, Dionysos ile olan alâkasını belirtmek bakımından zikrini faydalı buluyorum. Bundan başka, gerek Euripides'in *Bacchae*'lerinde, gerekse Pindaros'un bir fragment'inde Dithyrambos kelimesinin Dionysos'a sıfat olarak verilmiş olduğunu görmek³⁰, bu kelimenin Dionysos ile olan münasebetini tam mânasiyle desteklemektedir³¹.

Eski müelliflerden çoğu da birbirinden müstakil olarak, Dithyrambos'un Dionysos ile olan alâkasını kabul etmiş gibidir. Aslında, Dithyrambos'un şarkı ile sıkı sıkıya ilgili olduğunu söylemek yerinde olur. Sanskrit dilinde bu kelimenin zaten şarkı ile münasebeti gösterilmektedir³². Yunan lirîği Arkhilokhos Dithyrambos'u işretli bir şiir nevi olarak kabul eder³³. Zaten Dithyrambos, tek kişinin inşad ettiği bir şarkı olup Dionysos âyinlerini kutlamak maksadile kullanılmıştır.

Şâir, Dithyrambos'u inşad ederken, teke kılığına girmiş Satyr'lerden müteşekkil danslı koro da şâirin sesine ve âhengine uyarak inşad edilen şarkıyı tekrarlar, böylece dinî merasim kutlanırdı. Yarı teke, yarı insan şeklinde olan bu acaib mahlûklar, tabiat kuvvetlerini temsil ettiklerinden, tanrının şerefine icra edilen dinî

²⁹ Krşl. A. Bailly, *Dictionnaire Grec-Français*, Paris 1896, s. 98; Krşl. Euripides, *Bacchae*, 526-530;

« ἴθι, Διθύραμβ' ἑμᾶν ἄρ-
σενε τάνδε βᾶθι νηδύν.
ἀναφαίνω σε τόδ', ὃ βᾶκ-
χίς, Θήβας ὀνομάζειν ».

³⁰ *Bacchae*, aynı yerde:

ἴθι, Διθύραμβ' ἑμᾶν ἄρ-
σενε τάνδε βᾶθι νηδύν.

³¹ Dithyrambos kelimesini W. Ridgeway ve Calder gibi müellifler türlü şekillerde mânalandırmaktadırlar. Bizim fikrimize göre bu kabil tefsirlerin mevzu'umuzun dışında kalmasını daha uygun görüyoruz.

³² E. Boisacq, *Dictionnaire étymologique de la langue grecque*, Paris 1938, s. 188.

³³ *Poetae Lyrici Graeci*, Bergk nş., II, 404, fr. 77:

ὃς Διονύσου' ἀνικτος κελὸν ἐξάρξαι μέλος,
οἷμα διθύραμβον, οἶνω συγκεκρισθεὶς φρένας.

Krşl. Roy C. Filikinger, *The Greek Theater and its Drama*, Chicago 1936, s. 7.

merasimlerde mühim bir rol oynarlardı. Bu bakımdan sonraları, Dionysos merasimleri, Satyr'lerin de iştirakini icab ettirdiğinden, Dithyrambos'u inşad eden inşadcının etrafındaki koro hey'etinin Satyr'ler kılıfına girmiş şarkıcılar'dan meydana gelmesi âdet olmuştu. Böylece koroyu teşkil eden bu kalabalığa teke mânasına gelen *τράγος* kelimesinden müştak *τραγικός χορός* adı verilmiştir.

Tragedia kelimesine gelince bunda da «teke» mânasını veren *τράγος* ile «şarkı söylüyorum» manasında kullanılan *ἀείδω* kelimesi mevcuttur. Vaziyet böyle olduğuna göre, Tragedia, yukarda geçen *τραγικός χορός* tabiriyle yakinen ilgili bulunduğu meydana çıkar³⁴.

Eski çağ insanları, baharda, yeryüzündeki bütün varlıklar, hayvanlar, insanlar ve nebatların neşe içinde olmalarında, sanki yeniden dünyaya gelmişler gibi, bütün tabiatın kabına sığamayacak bir duruma girmesinde bir mâna aramışlar, ve bunda bir sır bulmuşlardır. Onlar bu sırrın, bir tanrı olduğuna, hükmettiler; ve onun peşine düşerek dağ tepe dolaştılar. Bahar mevsiminde, kendisini aramağa, onun sesinin geldiği yerlere koşmağa onun gibi sesler çıkarmağa başladılar. Bu kovalayış uzun yıllar sürdü. Nihayet her sene muayyen günlerde aynı şenlikler tekrarlandı ve bir dinî merasim hâlini aldı. Dağ tepe dolaşıp, naralar atarlarken Satyr'ler, Silen'ler kılıfına girerlerdi. Çünkü Satyr ve silen'ler, ormanları temsil eden Bakkhos'un arkadaşları idiler. İnsanlar bu şekle girmekle tanrı Bakkhos'a daha çok yaklaşacaklarını sanırlardı. Böylece teke postlarına bürünen halk cuş u huruş ile kendinden geçerd³⁵.

Dağlarda, kırlarda ilk defa yapılan bu dinî merasim, tiyatro şeklinde kendini gösterince, koro, aynı vazifeyi görmeğe başladı.

Dionysos'un şerefine yapılan şenlikler, Attika'da bilhassa. Atina şehrinde pek fazla revaçta idi. Attika'nın Pentelikon dağları arkasındaki küçük İkaria kasabasında yaşamış olan şâir Thespiis burada bir eser yazdıktan sonra, *τράγοι* ve *σάτυροι*'lardan bir koro meydana getirmiş ve bu koroyu kendisi idare etmiştir³⁶.

³⁴ Krşl. Pierre Lavedan, *aynı eser*, s. 344.

³⁵ P. Foucart, *aynı eser*, 138—163; C. Tanyol, *aynı eser*, s. 192.

³⁶ Bk. Jacoby, *Marmor Parium*, s. 14:

ἄρ' οὗ Θέσπις ὁ ποιητῆς [ὑπεκρίνα] το
πρῶτος, ὃς ἐδίδαξε [δρ] ἅ [μὲν ἐν ἅ] στ [ε].

Şâir Thespiis burada her hâlde Dionysos rolünde idi. Bu, suâlli cevablı bir nev'i diyalogdu. Koro suâl soruyor, Dionysos rolünde bulunan şâir-aktör de cevap veriyordu. Aktörün grekçesi, *ὑπεκρίνομαι* fi'ilinden müştak *ὑπεκρίτης* dir. Böylece, koronun suâllerini karşılayan aktör ile ilk defa olarak iki kişi karşı karşıya bulunmakta, ve konuşmaktadırlar. İşte bu, ilk tiyatro şeklinin ana çekirdeğini teşkil eden bir diyalogdur. Tabi'i bu diyaloga bir müzik yâni Aulos refakat ederdi, çünkü Kithara buna müsaid değildi. İlk defa olarak bu küçük temsil, Atina'da, Peisistratos'un müsaadesile M. ö. 534 yılında sahneye konmuş ve Atina'nın belli başlı şenliklerinden biri hâlini almıştır.

Temsil daha ilk günlerden itibaren halk üzerinde büyük bir alâka uyandırdı ve çok sevildi. Başlangıçta bu temsil çok şendi. Koro gayet neş'eli danslar yapar, suâller sorarken, aktör çok ciddi vaziyette koroyu cevaplandırır. Bidayette yarı komik, yarı ciddi olan bu nevi temsil şekli, zamanla değişti, Marathon ve Salamis muharebelerinden sonra hakikî, ve tabi'î Tragedia hâlini aldı.

Tragedia, önceleri Atina'da tanrı Dionysos'un hieron'unda, Dionysos şenliğinin bir kısmı olarak temsil edilirdi. Halbuki bu gün, elimizde mevcut Tragedia'ların mevzu'ları Dionysos ile hiç de alâkalı görünmemektedir. Şu hâlde bir Tragedia'nın tanrı Dionysos ile ilgili olup olmadığı nasıl anlaşılacaktır? Aristoteles, *Poetica* adlı eserinde³⁷, Tragedia'nın, eski, ibtidai iki mısrahk bir şarkı olan Dithyrambos'tan doğmuş olduğunu belirtir. Dithyrambos'un, Dionysos ile olan alâkası nedir? İkisi arasında ne gibi bir münasebet vardır? Bu hususu biraz önce de belirtmiştik. (s. 5—6). Yunan lirîği Arkhilokhos «zihnim şarabla alt üst olduğu vakit, kral Dionysos'un güzel şarkısını, yâni Dithyrambos'u

καὶ ἄθλον ἐ] τῶν δ [τ] τράγος, ἔτι ΗΗΞ [ΔΔ.]

ἄρχοντος Ἄθ [ήνησι] . . . νικίου τοῦ προτέρου;

Suidas, bk. *Thespiis*: Θέσπις Ἰκαρίου πόλεως Ἀττικῆς, τραγικός ἔκκαιδέκατος ἀπὸ τοῦ πρώτου γενομένου τραγωδιοποιῶ Ἐπιγένους τοῦ Σικουρίου πηθέμενος, ὡς δέ τινες, δεύτερος μετὰ Ἐπιγένου. ἄλλοι δὲ αὐτὸν πρῶτον τραγικὸν γενέσθαι φασί.

³⁷ *Poetica*, 1449^a, 9—11: γενομένη <δ> ἀπ' ἀρχῆς αὐτοσχεδιαστικῆς, καὶ ἢ μὲν ἀπὸ τῶν ἐπ' ἀρχόντων τὸν διθύραμβον.

idare etmesini bilirim», demektedir³⁸. Diğer taraftan Pindaros'un «sığır süren Dithyrambos ile beraber Dionysos'un bu güzelliği nereden doğdu»³⁹, demesi ve büyük filozof Platon'un da, «isminde Dithyrambos denen Dionysos'un doğumu hakkında bir başşarkı» gibi ifadesi⁴⁰, Dithyrambos'un Dionysos ile olan alakasını belirtmeğe kâfidir.

Adı geçen Arkhilokhos, Dithyrambos'u şarabı terennüm eden işretli bir şiir nev'i olarak kabul eder. Halbuki klâsik çağda, yani M. ö. V. ve IV. asırlarda hiç de böyle değildi. Mevcud Dithyrambos'ların şarabla alakası yoktu. Bilâkis gayet ciddi idi. Şu hâlde Dithyrambos'un, sonradan nasıl ciddileştiğini kabul ediyorsak, Tragedia'nın da aynı şekilde sonradan ciddileşmiş olduğunu kabul edebiliriz. Zaten bugün, ekseriyetle bütün âlimler Tragedia'nın tanrı Dionysos ile ilgisini kabul etmiş durumdadırlar.

Aristoteles, *Poetica* adlı eserinde⁴¹ Tragedia'nın, Dorların mal olduğunu, ve bu edebî nev'in kendilerinin icadı bulunduğunu iddia ettiklerini yazar. Aristoteles bu iddiayı ne reddetmiş ne de desteklemiş, sadece bahsetmekle iktifa etmiştir. Ona göre, Dorlar, bu iddialarını, Atinada «yapmak» mânasına gelen *πράττειν* fi'li yerine *δρᾶν* fiilini kullanmakta olmalarına istinad ettirmektedirler⁴². Bu iddia ilk bakışta kabule şayandır; çünkü korolarda η yerine uzun *ā* kaim olur; diğer taraftan (Dş. Gen.Çoğ.-ōv) yerine de *ān* kullanılır ki, bu uzun *ā* Dorikçede bulunur. Fakat hepsi bundan ibarettir ve başka herhangi bir ize rastlanmaz. Yalnız bu uzun *ā* nın korolardan başka, arada bir, Tragedia eserlerinin diyalog kısımlarında da geçtiği görülüyor. Hattâ tanrıça Athena'nın

³⁸ *Poetae Lyrici Graeci*, Bergk nş., II, 404 frg. 77:
ὡς Διονύσοι' ἄνκκτος καλὸν ἐξέρχαι μέλος
οἷδα διθύραμβρον, οἶνω συγκεραυθεὶς φρένας.

³⁹ *Olympionikai*, XIII, 18 f.:
καὶ Διονύσου πόθεν ἐξέρχανεν
τὸν βολάτα χάριτες διθύραμβρον;

⁴⁰ Platon, *Leges*, 700 B:
καὶ ἄλλο, Διονύσου γένεσις, οἶμα, διθύραμβρος λεγόμενος.

⁴¹ *Poetica*, III, 5.

⁴² Aristoteles, *ayni eser*, 6: καὶ τὸ ποιεῖν αὐτοὶ (sc. οἱ Δωριεῖς) μὲν δρᾶν, Ἀθηναίους δὲ πρᾶττειν προσχωρεῖν.

nın bizzat kendi isminde de vardır. Bu biraz tuhaf gelir. Çünkü Atinalılar, Dorların, Atina'da mâbedlere girmelerini yasak etmişlerdi. Mademki bu yasak mevcuttu, Atinada en mukaddes sayılan tanrıça Athena'ya Dorik şekli olan Ἀθήνα dememeleri icab ederdi⁴³.

Maamafih Dorların iddiasını takviye eden bir ip ucu daha vardır ve bu husus mühim de sayılabilir. Tragedia tarihinde önemli rol oynamış olan Arion'un, piyeslerini Dor memleketi olan Korinthos şehrinde temsil ettiğini biliyoruz. Fakat bundan daha mühim olan başka bir delil de mevcuttur. Herodotos, Sikyon'da eski kahraman Adrastos'un şerefine *τραγικαὶ χοροὶ*ların yapıldığını söyler⁴⁴. Tyran Kleisthenes iktidara gelince, kahraman Adrastos'u itibardan düşürmek için, τῷ Διονύσῳ ἀπέδωκε yani «Dionysos'a verdi» şeklinde geçen Herodotos'un aynı paragraftaki ibaresi⁴⁵, bu *τραγικαὶ χοροὶ*ların bu sefer Adrastos'un şerefine değil, tanrı Dionysos'un şerefine yapılmakta olduğu kanaatini vermektedir. Şu hâlde, biz bu kayıdla M. ö. 590 senelerinde Sikyon'da Dionysos'un şerefine *τραγικαὶ χοροὶ*ların tertib edilmekte olduğunu öğrenmiş bulunuyoruz. Ayrıca, τῷ Διονύσῳ ἀπέδωκε ibaresinde geçen ἀπέδωκε kelimesinin bu metinde «geri verdi» mânası varsa -ki buna yüzde yüz ihtimal verilmeyebilir- o takdirde bu koroların daha eski zamanlarda da Dionysos'un şerefine yapılmakta olduğu mânası çıkar ki, bu vaziyet Dorların iddiasını takviye eder mahiyettedir. Bundan başka, bazılarına göre de⁴⁶, ilk Tragedia şairinin Sikyon'lu Epigenes adlı biri olduğu ve Di-

⁴³ Pindaros, *Olympionikai*, XIII, 115; Aiskhylos, *Eumenides*, 285; Sophokles, *Ajax*, 74.

⁴⁴ Herodotos, *ayni eser*, V, 67. τὰ τε δὴ ἄλλα οἱ Σικυώνιοι ἐτίμων τὸν Ἀδραστὸν καὶ δὴ πρὸς τὰ πάσης αὐτοῦ τραγικαῖσι χοροῖσι ἐθέριον, τὸν μὲν Διονύσου οὐ τιμῶντες, τὸν δὲ Ἀδραστὸν. Κλεισθένης δὲ χοροῦς μὲν τῷ Διονύσῳ ἀπέδωκε.

⁴⁵ Herodotos, *ayni eser*, göst. yer.

⁴⁶ Meselâ: *Satdas*, bk. «Thespi»: Θέσπις, Ἰκκρίου πόλιος Ἀττικῆς, τραγικὸς ἑκκαίδεκατος ἀπὸ τοῦ πρώτου γενομένου τραγωδιοποιῶ Ἐπιγένους τοῦ Σικυωνίου τιθέμενος, ὡς δὲ τινες, δεύτερος μετὰ Ἐπιγένου. ἄλλοι δὲ αὐτὸν πρῶτον τραγικὸν γενέσθαι φασί; kşl. Roy C. Flickinger, *ayni eser*, s. 7; A. W. Pickard-Cambridge, *Dithyramb, Tragedy and Comedy*, Oxford 1927, s. 137-139.

onysos'un şerefine τρυφήκη χοροί'lar yazdığı rivayet edilmektedir.

Klâsik Tragedia, Atina'da temsil edilmiş olmasına ve klâsik şâirlerin de Atinalı olmuş bulunmasına rağmen, bütün bu kaynaklar, Dorların, iddialarında ne kadar haklı olduklarını göstermeğe kâfidir, kanâatindeyiz.